

КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЯПОНІЇ

В останні десятиліття інтерес до розвитку японського громадянського суспільства підвищився. Автор ставить за мету дослідити концепції розвитку громадянського суспільства та їх місце у японській політичній думці.

Ключові слова: японська політична думка, громадянське суспільство, волонтерство, НУО, громадські об'єднання, громадські рухи.

На протяженні останніх десятиліть багато дослідників звертають увагу на розвиток громадянського суспільства в Японії. В даній статті досліджуються концепції розвитку громадянського суспільства, і їх місце в політичній думці Японії.

Ключевые слова: японская политическая мысль, гражданское общество, волонтерство, НПО, гражданские объединения, гражданские движения.

During the last decade the number of scientists focused on the Japanese Civil Society. The concepts of development the Civil Society in Japan and its place in Japanese political thought are examined in the article.

Key words: Japanese political thought, civil society, volunteering, NGO, civil associations, civil movements.

Проблеми громадянського суспільства, політичної системи Японії у середині ХХ ст. посідають вагомe місце в дослідженнях зарубіжних науковців. Існує безліч концепцій, які стосуються як розвитку, так і становлення громадянського суспільства в Японії.

Безумовно, воно почало розвиватися разом із розбудовою японської держави, виліваючись, наприклад, у добровільні пожежні об'єднання та низові районні організації задовго до періоду Токугава (1600-1868рр.) [Haddad 2007, 3]. Проте, автор вважає за потрібне звузити хронологічні рамки від середини ХХ ст. з прийняття Конституції Японії (1947р.), та легалізації більшості громадських об'єднань, до початку ХХІ ст., коли відбувся сплеск громадської активності внаслідок Великого Хансінського землетрусу (м. Кобе, 1995р.).

Таким чином, метою даної статті є виокремлення концепцій розвитку громадянського суспільства середини ХХ ст. – поч. ХХІ ст. у працях японських вчених, а також дослідженнях їхніх західних колег. В свою чергу, систематизація зазначених концепцій, на основі певних критеріїв, дасть можливість зробити висновок про особливості становлення громадянського суспільства у період післявоєнної відбудови Японії.

Перелічені проблеми стали предметом розгляду багатьох науковців. Зокрема, обговорюючи місце громадянського суспільства та його соціально-політичну актуальність взагалі, В. Фоссе наголошував, що низові організації, особливо ті, що підштовхують громадян впливати на політичні рішення, як правило ігноруються в японських дослідженнях громадянського суспільства [Vosse 2003, 12].

В свою чергу, К. Хірата зміщує акценти на зростаючу роль неурядових організацій, розвитку громадських рухів та їх впливу на японську політику [Hirata 2002, 4].

Одним із найбільш повних джерел, що торкається всіх аспектів японського громадянського суспільства, є видання під редакцією науковців Ф. Шварца та С. Фарр «Стан громадянського суспільства в Японії». Крім детального обговорення історії та основи даного явища, а також специфічної термінології, видання включає в себе статті з різних тематичних сфер, що стосуються зазначеної проблематики [Schwartz & Pharr 2003, 9].

Деякі аспекти вивчалися такими науковцями як Ю. Тсуджината та Р. Пекканен, які у своїх дослідженнях наголошували на важливості недержавних організацій, що мали вплив на творення політичного середовища у Японії. Пояснюючи політичні процеси, обмежену кількість політичних акторів, виключення профспілок у дослідженнях інших науковців, автори роблять висновок про упереджені підходи до розгляду громадянського суспільства в Японії у період післявоєнного розвитку [Pekkanen 2004, 7; Tsujinaka 2010, 10; Tsujinaka, Pekkanen 2007, 11].

М. Хаддат та Х. Хорі вказують на розвиток громадянського суспільства у історичній ретроспективі, пояснюючи його активне піднесення наприкінці ХХ ст. через зміну старої політичної структури з втратою ЛДП більшості в парламенті у 1993 році і появою нових можливостей для утворення громадських груп та організацій [Haddad 2007, 3; Hori 2005, 5].

Поняття громадянського суспільства протягом багатьох років є предметом дискусій у наукових колах. Проте, виходячи з мети дослідження, вважається за доцільне звернути увагу на трактування даного терміну у японському політичному просторі. Отже, громадянське суспільство зазвичай перекладається як *shimin shakai* (суспільство громадян), але, інколи, використовується транслітерація з англійської мови – *shibiru sosaei*.

Як зазначає В. Фоссе, громадянське суспільство більшістю японців розуміється як волонтерство та волонтерські рухи, неприбуткові організації, або неприбутковий сектор. Дослідник вважає, що громадянське суспільство, підкреслюючи свою незалежність від державної влади, майже ніколи не згадується у повсякденному спілкуванні, медіа чи наукових дослідженнях, пов'язаних з появою громадянського суспільства в Японії [Vosse 2003, 12].

З іншого боку, Ю. Тсуджинака зазначає, що поняття *shimin*, перекладаючись як «громадянин», датується епохою Мейджі (1870-ті роки). Пізніше, напередодні Другої світової війни, з'являється позитивна концепція *shimin*, в основі якої лежали поняття «громадянський» та «громадянин». Тим не менш, дана дефініція не прижилася в японському суспільстві аж до пізніх 1990-х, коли у 1995 році не виникла «волонтерська революція» внаслідок землетрусу у м. Кобе [Tsujinaka 2010, 10].

Піднесення громадянського суспільства того часу пов'язане, в першу чергу, з поширенням експансії громадських організацій у 90-х роках ХХ ст., та характеризувалося певними факторами. По-перше, нормативні зміни. По-друге, демографічні зміни: старіння нації тисне на обмеження загального добробуту, а громадські організації постають основними засобами забезпечення соціальних послуг. По-третє, мав місце підрив довіри до бюрократичного прошарку, тому відбувалися пошуки недержавних акторів для вирішення соціальних проблем [Pekkanen 2007, 7].

Розглядаючи еволюцію громадянського суспільства Японії через призму неурядових утворень та громадських рухів, Ю. Тсуджінака, в свою чергу, виділяє *чотири* фази:

I. *З 1945 до 1957pp.* Протягом першої половини означеного періоду, кількість асоціативних утворень різко збільшилася. Загалом, відродження та нове формування громадянського суспільства відбувалося зі зміщенням центру на формування профспілок.

II. *З 1957 до 1975pp.* Хоча протягом зазначеного періоду відбувалися загальні рухи за девелопменталізм, бізнес-економічні об'єднання та профспілки становили значну величину від усієї кількості асоціативних утворень, також розпочалися соціальні рухи, такі як «громадські рухи» та «об'єднання жителів». На додаток, відбулося реформування прогресивних місцевих органів влади.

III. *1975 – 1996 pp.* Після 1970-х років, критично небезпечний період для правлячої влади, та у 1980-х, період відродження консервативних настроїв, відбувся перехід від рухів «громадян» та «жителів» до громадської участі, яка координувала свої зусилля з державною адміністрацією. Інформування про діяльність, здійснювана через ініціативи громадянського суспільства, виходить за рамки рівня місцевої влади задля включення центрального уряду. Міжнародні НУО також розвивали паралельно з ОДР (програми офіційної допомоги з розвитку), які постали у даний період.

IV. *1996 – сучасність.* Протягом даного періоду з'являється велика кількість соціальних служб та інформаційно-пропагандистськи орієнтованих асоціацій НУО, але, у громадянському суспільстві через фінансові умови асоціацій, відсоток участі різко скорочується [Tsujiyaka 2010, 10].

Важливо відмітити, що Великий Хансінський землетрус став своєрідним каталізатором піднесення японського громадянського суспільства, що проявилось у зростаючій чисельності громадських організацій. Проте, це не означає, що до 1995 року громадянське суспільство в Японії не розвивалося. Враховуючи специфіку розвитку азійських суспільств, відмічаємо, що конфуціанська ідеологія та соціальний конформізм допомогли державі керувати громадянським суспільством. Особливістю японської держави є підпорядкування особистості громаді, тому соціальний тиск зміг перешкодити індивідуалізму, що вело за собою відмову від участі у політичному житті.

Так, наприклад, К. Хірата зазначає, що високе почуття обов'язку та слабе відчуття того, що суспільство має право висувати вимоги до влади, гальмувало розвиток громадянського суспільства в Японії. Однак, у 1960-х роках мали місце два важливі громадські рухи: екологічний рух, спрямований на вирішення проблем забруднення довкілля та рух проти В'єтнамської війни. Без сумнівів, екологічний рух змінив місце-

ву та національну політику, підкреслив права громади над вигодою великих фірм, що забруднювали середовище, та збільшив участь громадян у місцевій політиці [Hirata 2002, 4].

Аналогічно, анти-в'єтнамська кампанія зробила внесок у громадську участь в політиці 1965-1974 рр., та була, в першу чергу, орієнтована на зовнішню політику держави. Але, обидва рухи не змогли вплинути на активне становлення громадянського суспільства Японії того часу, перш за все через те, що зосереджувалися на одиничних проблемах. Саме тому, як тільки проблема вирішувалася – рух зникав [Hirata 2002, 4].

Вважається, що громадянському суспільству був необхідний певний проміжок часу для адаптації та укорінення в Японії. В тому числі, зважаючи на повоєнну демократичну конституцію, цей період характеризувався такими чинниками:

- так як поняття «громадянин» та «громадянське суспільство» передбачали участь у міських районах, а опозиційні партії зосереджувалися переважно у таких округах, з'явилися асоціації із опозиційними силами. Виходячи з цього, правлячі консервативні лідери чинили опір використанню даних понять;

- бюрократична патерналістська культура виступала проти типу суспільства, сформованого законодавством та Цивільним кодексом 1896 р., тому цілі держави оберталися навколо модернізації, але під впливом бюрократичного апарату;

- існувала критика з боку лівих політичних сил, підставою для якої, з позиції класової свідомості, було виключення робочого класу та населення з вирішення провідних питань [Tsujiinaka 2010, 10].

Таким чином, у ході дослідження можемо зробити висновок, що розглянуті концепції громадянського суспільства, в цілому, ґрунтуються на відмінностях трактування його розвитку.

Тому, уявляється можливим об'єднати їх у три такі групи: а) концепції, пов'язані з розумінням громадянського суспільства як волонтерської діяльності (В. Фоссе та М. Хаддат); б) концепції, що мають в основі розвиток громадянського суспільства через призму неурядового сектору, та базуються на чисельній кількості НУО і громадських рухів (Ю. Тсуджінака, Р. Пекканен, К. Хірато); в) ті, що пов'язують становлення громадянського суспільства із зміною політичної системи та легалізацією діяльності громадянських груп та організацій (Х. Хорі, М. Хаддат).

Отже, констатуємо, що інституційне та законодавче оформлення громадянського суспільства Японії почалося з другої половини ХХ ст. Проте, варто відмітити, що населення Японії все ж проявляло свою громадську позицію, яка відображалася у сплеску громадських рухів та асоціативних утворень і відповідала, в першу чергу, вимогам часу та обставинам розвитку японської держави.

1. Duce I. *Civil society and the Internet in Japan* / I. Duce. - London and New York, Routledge Contemporary Japan Series: Taylor & Francis e-Library. – 2007. – 207p.;
2. Haddad M.A. *Politics and Volunteering in Japan: A Global Perspective* / M.A. Haddad. – New York: Cambridge University Press. – 2007. – 238p.;
3. Haddad M.A. *Transformation of Japan's Civil Society Landscape* / M.A. Haddad. - [Annual meeting of the American Political Science Association in Washington DC, September 1-4]. – Washington DC. –

2006; 4. Hirata K. *Civil Society in Japan: the Growing Role of NGOs in Tokyo's Aid and Development Policy* / K. Hirata. – New York: St. Martin's Press. – 2002; 5. Hori H. *The Changing Japanese Political System: The Liberal Democratic Party and the Ministry of Finance* / H. Hori. – London and New York: Routledge: Taylor and Francis Group. – 2005. – 209p.; 6. Kingston J. *Japan's Quiet Transformation: Social change and civil society in the 21st century* / J. Kingston. – London and New York: RoutledgeCurzon, Taylor & Francis e-Library. – 2004. – 375p.; 7. Pekkanen R. *After the Developmental State: Civil Society in Japan* / R. Pekkanen // Journal of East Asian Studies 4. – 2004. – P.363 – 388; 8. Schwartz F. *Civil Society in Japan Reconsidered* / F. Schwartz // Japanese Journal of Political Science 2 (2). – United Kingdom: Cambridge University Press. –2002. – P.195 – 215; 9. Schwartz F. *Recognizing Civil Society in Japan* / Schwartz F., Pharr S. The State of Civil Society in Japan. – USA: Cambridge University Press. – 2003. – P.1 – 11; 10. Tsujinaka Y. *Civil Society in Japan* / Y. Tsujinaka. – [E-resource]: Inter Faculty, Graduate School of Humanities and Social Sciences, University of Tsukuba. – 2010. – Access: <https://journal.hass.tsukuba.ac.jp/interfaculty/article/view/6/8>; 11. Tsujinaka Y. *Civil Society and Interest Groups in Contemporary Japan* / Tsujinaka Y., Pekkanen R. // Pacific Affairs: Volume 80, No.3. – University of Tsukuba & University of Washington – July 2007; 12. Vosse W. *The Emergence of Civil Society in Japan* / W. Vosse // Schwartz F., Pharr S. The State of Civil Society in Japan. – USA: Cambridge University Press. — 2003. – P. 31 – 53.